

Nd. 190. Frumvarp

til laga um samvinnubyggðir.

Flutningsm.: Steingrímur Steinþórsson, Sveinbjörn Högnason.

I. KAFLI.

Um framlög ríkissjóðs og land til samvinnubyggða.

1. gr.

Ríkissjóður leggur fram árlega 200 þús. kr. til samvinnubyggða, og skal ætla til þess fé í fjárlögum hvers árs. Nokkurn hluta framlags þessa má þó greiða í landi, ef hentara þykir, að dómi samvinnubyggðanefndar, og skal verð þess lands vera jafnhátt fasteignamati.

2. gr.

Framlaginu samkv. 1. gr., að því leyti sem eigi er greitt með landi, skal verja:

- a. Til kaupa á landi til samvinnubyggða.
- b. Til ræktunar og girðinga í landi samvinnubyggða.
- c. Til vegalagninga að landi samvinnubyggða frá opinberum vegum, sem fyrir eru.

3. gr.

Atvinnuálaráðherra skipar þriggja manna nefnd, sem kallast samvinnubyggðanefnd. Einn nefndarmaður skal skipaður samkvæmt tillögum Búnaðarfélags Íslands og annar samkv. tillögum Búnaðarbanka Íslands. Nefndarmenn skulu skipaðir til þriggja ára í senn.

Samvinnubyggðanefnd ráðstafar framlagi rikissjóðs til samvinnubyggða. Hún rannsakar og ákveður, hvar þær skuli stofnaðar. Skal við þær ákvarðanir fyrst og fremst taka tillit til:

- a. Landkosta til ræktunar og beitar.
- b. Samgöngu- og markaðsmöguleika.
- c. Skilyrða til rafvirkjunar eða hagnýtingar jarðhita.
- d. Að tryggja eftir föngum, að menn, sem kunnugir eru staðháttum á hinu fyrirhugaða samvinnubyggðasvæði, vilji mynda samvinnubyggðafélög samkvæmt lögum þessum og taka landið á leigu.

4. gr.

Land það, sem samvinnubyggðanefnd fær til umráða samkv. lögum þessum, skal undirbúið þannig til afhendingar:

1. Fullrækta skal sem nemur 4 ha. lands á hvert býli í væntanlegri samvinnubyggð, eða sem svarar 4 ha. á hvern féлага í samvinnubúi, ef samvinnubúskapur er rekinn samkv. 9. gr.

Ef landið er aðallega ætlað til garðræktar í sambandi við alifuglarækt, svínarækt eða annan búrekstur, sem ekki krefst mikils graslendis, þarf hið ræktaða land eigi að nema meiru en 2 ha. á býli eða á hvern féлага í samvinnubúi.

2. Gera þær girðingar, sem samvinnubyggðanefnd telur nauðsynlegar fyrir búrekstur á landinu, þó eigi svo, að girðingar skipti landi á milli býla.
3. Leggja veg að landi samvinnubyggðarinnar, sbr. 2. gr. c.-lið þessara laga.

5. gr.

Samvinnubyggðanefnd ákveður býlafjölda og hversu mikið land skuli fylgja býli hverju. Skal séð um það, að hvert býli hafi svo mikið landrými til ræktunar og beitar, að nægi meðalbúi, miðað við þann búrekstur, sem fyrirhugaður er á hverjum stað.

Nánari ákvæði um þessi atriði skulu sett með reglugerð, sbr. 20. gr.

6. gr.

Þegar land hefir verið undirbúið til búrekstrar samkvæmt 4. gr., þá skal samvinnubyggðanefnd reikna út kostnaðarverð landsins, eins og það þá er orðið.

Telst það grunnverð þess. Ef landinu er skipt í sjálfstæð býli, þá skal grunnverð hvers býlis reiknað út sérstaklega.

Leigutaki greiðir ríkissjóði 3% af grunnverði landsins í leigu árlega.

7. gr.

Land það, sem um ræðir í lögum þessum, skal selt á leigu samvinnubyggðafélögum, sem stofnuð kunna að verða samkv. II. kafla laga þessara.

8. gr.

Nú leigist eigi land, sem undirbúið er til samvinnubyggðar, svo að full tala býla eða búenda fái, eftir því sem upphaflega var áætlað, og hafa þá aðrir búendur samvinnubyggðarinnar forgangsrétt til afnota þess lands, þar til full tala félaga er fengin.

II. KAFLI.

Um samvinnubyggðafélög.

9. gr.

Tilgangur samvinnubyggðafélaga er:

1. Að taka á leigu land, sem framlagt er og undirbúið samkvæmt lögum þessum, og leigja það félagsmönnum.
2. Að reisa nauðsynleg hús til íbúðar og búrekstrar félagsmanna á landi því, sem þeir leigja af félaginu.
3. Að reka lánsstarfsemi fyrir félagsmenn sína.
4. Að koma á fót rafvirkjum eða mannvirkjum til hagnýtingar hveraorku, eða öðrum mannvirkjum til sameiginlegra afnota fyrir félagsmenn, og annast rekstur þeirra.
5. Að stunda sameiginlega búrekstur (samvinnubúskap) fyrir alla félagsmenn.

Þau samvinnubyggðafélög, sem stunda vilja samvinnubúskap, skulu setja sér samþykktir, er hljóti samþykki samvinnubyggðanefndar og staðfestingu atvinnumálaráðherra.

10. gr.

Ef 10 menn eða fleiri koma sér saman um að stofna samvinnubyggðafélag, setja þeir félaginu samþykktir í samræmi við lög þessi, og skal leitað samþykkis samvinnubyggðanefndar og staðfestingar atvinnumálaráðherra á þeim.

11. gr.

Til bygginga þeirra, er félagið kemur upp fyrir félagsmenn, skal afla fjár sem hér segir:

- a. Með eigin framlögum félagsmanna, er nemi minnst 20% af kostnaðarverði þeirra bygginga, sem félagið kemur upp fyrir þá.
- b. Með lánum, sem félagið tekur og ríkissjóður ábyrgist, með sameiginlegri

ábyrgð félagsmanna að baktryggingu. Lánin má taka í erlendri mynt og gefa út skuldabréf fyrir þeim, er hvert hljóði á fjárhæðir, sem fjármálaráðherra samþykkir. Sama gildir um framkvæmdir félagsins samkv. 9. gr. 4., enda hafi samvinnubyggðanefnd lagt samþykki sitt á framkvæmdina. Lán, sem ríkissjóður ábyrgist til slíkrar framkvæmdar, má eigi nema meiru en 80% af kostnaðarverði hennar. Óheimilt er félaginu að veðsetja slíka eign öðrum en ríkissjóði.

12. gr.

Land það, sem félagið leigir samkv. 9. gr., leigir það félagsmönnum á erfðafestu með sömu kjörum og það sjálft nýtur.

Ef um sjálfstæð býli er að ræða, má aldrei leigja sama manni nema eitt, eins og það er ákveðið af samvinnubyggðanefnd, sbr. þó 8. gr.

13. gr.

Félagið veitir félagsmönnum sínum lán til að koma upp byggingum til eigin afnota, enda uppfylli þeir þau skilyrði um eigin framlög í vinnu eða öðru, sem um getur í 11. gr. a. Lán þessi skulu tryggð með fyrsta veðrétti í fasteignum félagsmanna, allt að 60% af virðingarverði eignanna. Ennfremur veitir félagið lán gegn öðrum veðrétti í eignunum, þó þannig, að samanlagðir fyrsti og annar veðréttur nemi ekki meiri fjárhæð en 80% af kostnaðarverði eignarinnar. Félagið veitir lánin með sömu kjörum og það nýtur á lánunum þeim, sem tekin eru í þessu skyni.

14. gr.

Félagsmenn í samvinnubyggðafélagi fá því aðeins lán til byggingar hjá félaginu, að þeir uppfylli eftirfarandi skilyrði auk þess, sem um ræðir í 11. gr. a.:

- a. Að húsin séu gerð úr varanlegu efni og eftir fastákveðnum fyrirmyndum, sem stjórn félagsins hefir ákveðið og samþykktar hafa verið af samvinnubyggðanefnd.
- b. Að húsin séu byggð með föstu skipulagi (sem þorp), eftir því sem stjórn félagsins nánar ákveður og samvinnubyggðanefnd samþykkir.
- c. Að félagið annist um byggingu húsanna að öllu leyti, og séu þau afhent gegn skuldabréfi með veði í húsunum, er nemi þeirri fjárhæð, er húsin kosta, umfram eigin framlög. Þó hefir væntanlegur eigandi rétt til að leggja fram þá vinnu, sem hann hefir ráð á og nothæf er við byggingu húsanna.

15. gr.

Ákveða má í samþykktum samvinnubyggðafélags, að félagið láti gera á sinn kostnað hús og aðrar framkvæmdir á landi því, sem það tekur á leigu, og leigi síðan félagsmönnum. Leiguna skal ákveða á aðalfundi, og ber að miða hana við það, að leiga hvers býlis nægi til að greiða vexti og afborganir af stofnkostnaði þess, að viðbættum sköttum og kostnaði við viðhald, enda annist félagið sjálft viðhaldið. Þó er leigutaka ávallt heimilt að gera endurbætur á sinn kostnað, og fer um þær við ábúendaskipti eins og aðrar framkvæmdir, sem eru

eign leigutaka. Um slíkar framkvæmdir gilda sömu ákvæði og framkvæmdir samkvæmt 9. gr. 4.

16. gr.

Ábyrgð rikissjóðs fyrir lánunum til framkvæmda, sem samvinnubyggðafélag lætur gera á sinn kostnað, skulu tryggð með fyrsta veðrétti í öllum eignum félagsins og sameiginlegri ábyrgð félagsmanna.

17. gr.

Nú vill félagsmaður selja hús eða aðrar umbætur á landi því, sem hann hefir leigt af félaginu, og er honum það heimilt, enda samþykki félagið hinn nýja kaupanda, sem þegar í stað gerist meðlimur í félaginu.

Leigurétt á landinu ber seljanda að láta af hendi endurgjaldslaust. Söluverð mannvirkja, hversu oft sem eigendaskipti kunna að verða, má aldrei vera hærra en stofnverð þeirra, að viðbættu virðingarverði þeirra framkvæmda og endurbóta á þeim, er á kunna að hafa verið gerðar, en að frádreginni hæfilegri fyrningu, hvorttveggja samkvæmt mati dómkvaddra manna. Sé um framleigu að ræða, ákveður stjórn félagsins, hve há leigan megi vera, og miðast hún við raunverulegan kostnað eiganda af landi og mannvirkjum.

Nú sannast, að félagsmaður hafi selt hús eða umbætur hærra verði en leyfilegt er samkvæmt þessari grein, og rennur þá sá hluti söluverðsins, sem er umfram hið löglega verð, til félagsins og leggst í varasjóð. Verði eigandi einhverra orsaka vegna eigi fær um að greiða upphæð þessa, á félagið kröfu á hendur kaupanda, en þó því aðeins, að honum hafi, þegar kaupin fóru fram, verið kunnugt um, að seljandi hafi brotið á móti ákvæði þessarar greinar, og er þá fjárhæðin forgangsskuld, með veði í eigninni, næst á eftir veðréttum félagsins. Auk þess eru þá öll lán félagsins, sem á eigninni hvila, fallin í gjalddaga.

18. gr.

Óheimilt er að veðsetja eignir í samvinnubyggðum fyrir hærri upphæð samtals en nemur 80% af upphaflegu kostnaðarverði þeirra og endurbóta, sem á kunna að hafa verið gerðar, að frádreginni eðlilegri fyrningu, eins og hún kann að vera á hverjum tíma, enda verður eigi gert fjárnám í eigninni fyrir meiri fjárhæð.

19. gr.

Um stjórn, reikningshald og fundi samvinnubyggða fer eftir ákvæðum laga um samvinnufélög, nr. 36 frá 1921. Fjármálaráðherra skipar annan endurskoðanda, enda skal félaginu skylt að senda ráðuneytinu samrit af aðalreikningi sínum árlega.

Rekstrarkostnaði félagsins skal jafna niður á félagsmenn á aðalfundi.

20. gr.

Um skrásetningu og félagsslit samvinnubyggðafélaga fer eftir ákvæðum laga um samvinnufélög, nr. 36 frá 1921.

III. KAFLI.

Ýmisleg ákvæði.

21. gr.

Samvinnubyggðanefnd lætur gera fyrirmyndaruppdrætti að húsum og samvinnubyggðaskipulagi, til afnota fyrir samvinnubyggðafélög, og lætur þá í té án endurgjalds. Kostnaður við þetta greiðist af framlagi rikissjóðs til samvinnubyggða.

22. gr.

Búnaðarfélagi Íslands er skylt að láta samvinnubyggðanefnd í té ókeypis aðstoð þeirra sérfræðinga, sem það hefir í þjónustu sinni.

23. gr.

Kostnaður við störf samvinnubyggðanefndar, svo og þóknun til nefndarmanna, greiðist úr rikissjóði. Atvinnumálaráðherra ákveður, hve há sú þóknun skuli vera, og úrskurðar um aðrar greiðslur fyrir störf nefndarinnar.

24. gr.

Nánari ákvæði um samvinnubyggðir samkvæmt lögum þessum setur atvinnumálaráðherra með reglugerð, að fengnum tillögum samvinnubyggðanefndar.

25. gr.

Lög þessi öðlast gildi þegar fé er veitt til framkvæmda þeirra í fjárlögum.

Greinargerð.

Búnaðarlöggjöf okkar hefir að þessu eingöngu verið sniðin með tilliti til þess, að búskapur væri rekinn á einstökum, dreifðum býlum. Enda er fátt, sem einkennir búskaparháttu okkar jafngreinilega og skipulagsleysið. Kemur það hvað greinilegast í ljós um allt, er snertir skipulag byggða. Býlin eru sett af algerðu handahófi, án þess að nokkurt tillit sé til þess tekið, að lega þeirra sé svo, að notkun helztu menningartækja nútímans sé möguleg.

Nú er talið sjálfsgagt, að skipulagsuppdrættir séu gerðir fyrir kaптún og kaupstaði og framvegis verði byggt þar eftir föstum, áður viðteknum reglum.

Frumvarp það, er hér birtist um samvinnubyggðir, er frumdrættir, sem stefna að því, að framvegis verði byggðin skipulögð í sveitum, á sinn hátt svipað og nú er gert í bæjum og kaптúnum.

Það, sem fyrir vakir með nýmæli þessu í landbúnaðarlöggjöf okkar, eru einkum þau meginatriði, sem nú skal greina:

1. Að skapa skilyrði til hagkvæmari og ódýrari framleiðsluaðferða en nú eru, annaðhvort með mjög náinni samvinnu milli sjálfstæðra býla í byggðahverfum, eða algerðum samvinnubúskap.
2. Að skapa sveitafólki aukna möguleika til þess að mynda eigin heimili í

sveitum, svo að það þurfi ekki að hrekjast til sjávarþorpa og kaupstaða.

3. Að tryggja byggðum þessum afnot af samgöngum og öðrum menningar-tækjum, sem nútímalíf heimtar, en sem eru lítt hugsanleg í strjálbýli, vegna kostnaðar.

4. Að handverk og smáíðnaður nái að þróast í samvinnubygðum og geti orðið til styrktar aðalatvinnu manna, einkum á veturnum.

Leiðin til að ná þessum tilgangi er, að hin nýja byggð sé í þorpum. Við álitum, að þorpunum eigi að koma upp með samvinnu þeirra, sem þar vilja búa, og með nokkuð takmarkaðri aðstoð hins opinbera og undir eftirliti þess. Aðferðin, sem við hugsum okkur, er sú, að ríkið leggi fram landið og láti leggja vegi að því, og láti ennfremur rækta nokkurt land handa hverju býli. Félögin koma upp byggingum fyrir félagsmenn og útvegi lán og annist ennfremur sameiginlegar framkvæmdir, svo sem rafvirkjun, ef til kemur. Síðan ráði félagsmenn sjálfir, á hvern hátt þeir reka búskapinn, þ. e. hvort hann sé rekinn að miklu eða öllu leyti út af fyrir sig hjá hverjum einstakling, eða að einhverju eða öllu leyti sameiginlega. Um þetta atriði álitum við vafasamt að binda hendur manna, þó að ýmislegt mæli með því, að algerlega sameiginlegur búskapur, með skiptingu afurða eftir á, myndi verða ódýrari.

Við álitum mikilsvert, að ræktun landsins fari á undan öðrum framkvæmdum, svo að búskapurinn á býlunum geti verið lífvænlegur þegar í stað. Hinar arðgæfu framkvæmdir verða að koma á undan þeim óarðgæfu. Og mikið veltur á, að hægt verði að finna ódýrt byggingarfyrirkomulag. Æskilegast, að hægt væri að komast af með mjög litlar byggingar í fyrstu og bæta síðar við. Eftirlit með byggingum ætlumst við til, að sé mjög strangt, bæði af hálfu hins opinbera og félaganna, svo að ekki sé hætt á, að býlin yfirbyggist með dýrum húsum. Menn yrðu að setta sig við, að húsin yrðu sem líkust að stærð og fyrirkomulagi, notuð sú aðferðin, sem ódýrust telst að hlutfalli við afnotagildi.

Hverja samvinnubygð yrði að miða við ákveðna tegund búskapar og taka tillit til þess þegar í upphafi, bæði með ákvörðun landsstærðar, beitilands, býlafjölda og skipulags í byggðinni. Sumstaðar yrði aðallega kúabú, annarsstaðar sauðfjárrækt (t. d. á Norðausturlandi), á öðrum stöðum garðrækt eða alifuglarækt. Á hverjum stað verður fyrst og fremst að miða við þá staðhætti, sem fyrir hendi eru, þannig að stunduð sé aðallega sú framleiðslan, sem bezt borgar sig, með tilliti til landkosta.

Samvinnubygðirnar ættu að keppa að því að vera sjálfum sér nógar. Þar ætti, er stundir líða, að komast á fót ýmiskonar handverk og iðnaður í smærri stíl í sambandi við rafmagnið. Þá myndi því að einhverju leyti varnað, að menn þyrftu að sitja auðum höndum yfir vetrartímann.

Af þeim þægindum, sem þetta fyrirkomulag myndi hafa í för með sér, mætti margt telja. Þar myndi með tiltölulega litlum kostnaði geta verið sími til afnota fyrir hvert heimili, rafmagn til ljósa, suðu og hitunar (ef ekki væri jarðhiti), daglega pósthæðir á hvert heimili, sameiginlegt útvarp, ný aðstaða til menntunar fyrir börn og unglinga, skilyrði fyrir sameiginleg afnot bóka — og það, sem ekki má gleyma, aðstaða til félagsskapar og dægrastyttingar, sem margt fólk má leita eftir til kaupstaðanna.

Frumvarpið er í þremur köflum. Fjallar fyrsti kafli um framlög ríkisins til byggða þessara og um eftirlit frá þess hálfu með undirbúningi og framkvæmdum öllum. Ætlazt er til, að rikissjóður leggi árlega fram í fjárlögum 200 þús. kr. til samvinnubyggða. Munum við bera fram sérstakar tillögur til þess að afla rikissjóði tekna í þessu skyni.

Nokkuð af framlagi rikissjóðs má leggja fram í landi. Því að þótt búið sé að selja meginhluta hinna opinberu jarðeigna, á þó ríkið enn allmargar jarðir, sem eru vel fallnar til slíkra byggðahverfa. Að öðru leyti verður framlag ríkisins að miklu leyti notað til vinnu, sem fellur í skaut landsmanna sjálfra, svo sem til vegagerðar, framræslu og annarar jarðvinnslu. Þetta mundi því skapa aukna atvinnu og má nota féð að nokkru leyti sem framlög til atvinnubóta, um leið og lagður er grundvöllur að aukinni og fjölbreyttari framleiðslu.

Ekki virðist ástæða til þess að skýra einstakar greinar frumvarpsins, hvað þennan fyrsta kafla þess snertir, frekar en gert hefir verið hér að framan.

Annar kafli frumvarpsins er um samvinnubyggðafélög, sem stofnuð kunna að verða samkvæmt lögum þessum. Hér skal ekki farið inn á einstakar greinar, aðeins drepist á meginstefnu þá, sem í kafla þessum felst. Samvinnubyggðafélögin eiga að starfa innan ramma samvinnulaganna frá 1921. Megináherzlan er lögð á það, að öll óeðlileg verðhækkun á mannvirkjum sé útilokuð með öllu, svo að verð fasteigna hækki ekki úr hófi fram og geri allan búrekstur óarðbæran.

Svo er til ætlazt, að hvert samvinnubyggðafélag setji sér sjálft samþykktir um það skipulag, sem félagið vill hafa um starfsháttu alla og samvinnu, innan þess ramma, er samvinnubyggðalögin ákveða. Getur þar verið um allmikla fjölbreytni að ræða, enda er það ákjósanlegast, að slíkt sé ekki sett í fastar skorður með allsherjarlögum, heldur setji hvert félag sér samþykktir samkvæmt staðháttum á hverjum stað og því skipulagi, sem það vill hafa um búrekstur og annað, er snertir byggðir þessar.

Þá er og reynt að tryggja með ákvæðum 11. og 13. gr., að ábyrgð rikissjóðs fyrir lánnum til húsabygginga eða annara mannvirkja verði sem áhættuminnst, þar sem svo er tilskilið, að aldrei megi veðsetja mannvirki þessi fyrir hærri fjárhæð en nemur 80% af kostnaðarverði þeirra.

Loks er í þriðja kafla frumvarpsins ákveðin störf samvinnubyggðanefndar, að svo miklu leyti, sem þau hafa ekki verið ákveðin áður, og fleira, er þurfa þótti. Þarf það engra skýringar við.